

V lebdečo razpršenost urejen kozmos

Štefan Planinc: Kaos, mešana tehnika, platno, 1988

■ **Milček Komelj**, dr. znanosti in pesnik, je do upokojitve leta 2011 predaval na Oddelku za umetnostno zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani. 10 let je bil predsednik *Slovenske matice*. Je redni član *Slovenske akademije znanosti in umetnosti*, redni član *Evropske akademije znanosti in umetnosti* v Salzburgu in častni občan Novega mesta. Je podpredsednik SAZU za humanistične, družboslovne in umetnostne vede. Njegova bibliografija obsega nad 1500 objav, od tega več kot 30 knjig in vrsto katalogov.

Štefan Planinc (1925–2017) je bil izrazit slikar fantastike, ki se je navdihoval z izročilom nadrealizma, a je njegova fantastika v osnovi izhajala iz stanja v svetu in iz človeka, kot ga je doživljal v svoji izjemni občutljivosti – največkrat vkljenjenega v negotovost in zanj nespodbudno, vsekakor pa nejasno perspektivo. Njegov pogled je dogajanja v svetu dojemal kot zgodovino upanj, stisk in tesnob, posebej pa ga je vznemirjala vse bolj naraščajoča odtujenost med ljudmi, ki jo je zanj trasirala tudi vedno nova tehnologija, ki je odpirala in podpirala človeško pot v neznano negotovost.

Tako kot tehnologija ljudi medsebojno odtuja, se že dolgo, posebej pa v današnjih 'koronskih' okoliščinah, izkazuje tudi kot hvalevreden način, ki omogoča vsaj virtualno ohranjanje osebnih stik, če ti že niso drugače mogoči. Štefan Planinc pa je v vsakršnih razmerah in tudi kot samotar vzpostavljala stike z ljudmi že z ustvarjalno invencijo in se z njo 'virtualno' sporazumeval tudi s svetovi, ki jih nikoli ni mogoče videti drugače kot z notranjimi očmi. Navezoval je imaginaren stik s starimi dobami, celo prasketom, kjer so namesto ljudi utripala le prabitja, in se od tam selil v čase znanstvene fantastike z vesoljskimi zvezdnimi ladjami, sleherno civilizacijo pa je dojel le kot postajo v zemeljskem zaporedju katastrof in kot prizorišče večne nevarnosti ter jo slikal kot bleščeč polom. Kot opazovalec svetovnega dogajanja je posebno rad slikal v perspektivi izginjajočo cesto kot pot, ki pelje v neznanost, če že ne nikamor, medtem ko se od vsepovsod k njej usmerjajo in na njej pojavljajo nevarnosti, kakršno simbolizira na primer predpotopni nosorog, med žrtvami pa posebej izstopajo na nitkah usode nanizani nemočni otro-

ci. Umetnikove podobe so postajale kar njegov virtualni (nekdanji televizijski ali današnji računalniški) ekran, v katerega je projiciral vso človeško lupino, človeške okruške in svojo razbolenost ter pozornost.

Kadar je na takih ustvarjalnih poteh umetnik komuniciral tudi s preteklostjo, je figure iz nekdanjih časov pogosto ugledal le kot postave iz njihove umetnosti, a samo kot prazne draperije, človeka pa kvečjemu kot izsanjano lutko. Vso to strašljivost in odtujenost je urejal v tip kompozicije, ki jo je imenoval razpršena, ker je na takih slikah vse uravnaval v nekakšno uravnoteženo lebdenje, a je hkrati vse prepuščal nesmislu ali brezupu.

Med takimi Planinčevimi slikami kot značilna posebnost izstopa v vsej svoji nazornosti z umetnikovo specifično slikarsko tehniko rahlo zamegličena podoba Kaos, ki v tako dojetem svetu odslikava njegov kaos že z naslovom. S skrivnostnostne slike ni mogoče razbrati, od kod je vanjo vstopila sevajoča nevarnost, in ni videti, ali jo je povzročil prebujeni virus iz prasvetov ali morda človek z usmerjanjem nevidnih sil ali snovanjem umetne

inteligence. Jasno pa je videti, da dominantna figura, ki v takem svetu odloča, ni več človek, ampak le še njegova brezglava lupina, kot da je humanizma konec in da ostaja v tako izpopolnjenem svetu le še videz. Namesto za tisti čas običajne ceste sredi slike dominira navzgor usmerjena, s progami preprežena draperija (ne ve se, ali gre za črtast jopič ali kako uniformo z našitki), namesto glave pa se pri vrhu iz nje kaže bela praznina z nekakšno cevasto anteno. Namesto roke se v diagonali pokroviteljsko spuščata nad ostanke človeštva le beli cevi, nad postavo pa dirigira rdeče ognjevita abstraktna roka, medtem ko se na desni iz neobstoječe glave širi prav tako rdeče razžarjen duhovni ogenj ali skrivnosten izpuh, ki se mu pri dnu slike zaradi kompozicijskega ravnotežja pridružuje nekakšen rdeč dimnik, iz katerega se kadi bel dim.

Seveda tako zasnovane slike nikakor ni mogoče enopomensko razložiti, ampak se tovrstne slikarjeve fantazme predvsem soočajo s fantazijo gledalca, ki svet dojema iz svojih lastnih vsakokratnih izkušenj. Jasno pa je videti, da je njeno bistvo v slikanju fantazmagorične situacije, ki vzbuja nelagodna občutja, v srhljivi viziji in nerazumski zasnovi; gotovo pa je slika za umetnika posebej pomenljiva, saj je že osem let poprej prav tako brezglavo rebrasto figuralno tkanino z enako izproženima 'rokama' razprostrl na svoji sliki *Gora mojih sanj*, prav tako na njeni sredini, le da na spodnjem delu in tik pod rudnikom umetnikove domišljije, ki ga je ponazoril z ognjeno rdečo sveto goro avstralskih Aboriginov Ayers, katere rdečina se je naselila tudi v segmente pričujoče, na ekran zračne sinjine projicirane slike.

Izpraznjeni jopič je slikar, ki je bil velik estet, kot z medaljami okrasil z zanj značilnimi zlatimi jabolki, ki so kot spomini na nekdanje pravljice pogosto posuti po njegovem slikarstvu, le da se najpogosteje kot talijo med bolj staromodnimi prividi, s katerimi je umetnik komuniciral na daljavo kot s kostumi s starih slik. Levo spodaj pod cevasto roko je ogroženo človeško bitje kot torzo v zaenkrat še dosedanji anatomski obliki, prepoznavni kot plastično naslikan dekliški hrbet, a se z izpuhavanjem belega dima iz obeh ram očitno že spreminja, pričesko pa je bitju razburkal neznan piš; deška figura na desni strani je videti vsaj toliko kot človek nekakšen ukročen marsovec z ovratnico, če že ne nagobčnikom, ki prav tako zre predse, proti beli črti v neznanu. Desno zgoraj pa se v zraku vrtil neznan svet ali zanj tako (ne)pomembna, spremembam prilagojena nogometna žoga, preoblikovana v neznanu okroglo plovilo; ena od obeh srebrnih krogel, vrženih v nebo, pa se vrtil v svojem kolobarju kot neznan kozmični planet.

Kaos na sliki je navzven sicer kompozicijsko urejen, a vendar ostaja brez cilja,

smisla in Boga, ker je kljub svetli zračnosti in skrivnostni zamegljenosti vse samo privid iz nelagodnih sanj, ki so preroško navdahnjenemu slikarju slikale, kam gre prihodnost. Na nekaterih njegovih slikah ljudje čakajo nanjo kot na neznanca ali strmijo proti natanko izrisanim obzorjem, kjer kraljujejo ptiči in neznani kozmični in tehnični pa tudi bolezenski pojavi. Ljudje bolj komunicirajo z neznanim kozmosom kot sami s sabo ali pa so postali le lebdeča strašila, ki jih preraščajo žuželke, in si med seboj ne morejo več pomagati, niti očetje in sinovi ne. Ponekod se vse celo raztrešči na fragmente, v podobno katastrofe, in slikar vsakršne razbitine rešuje le tako, da jih obeša na nitke in jih, zaupajoč v moč lepote, tako razvršča vsaj v estetske prikazni. A vsepovsod je tak kaos obvladovan le na videz in zato v svojem bistvu še toliko bolj razviden; vsaka zgolj formalna popolnost pa se razkriva kot gola lupina in zgolj kot iluzija. Umetnik, ki je v tako stanje že pred tem videl vpleteno tudi politično dogajanje in je naslikal tudi Orwella, generale 'noriglavce' ali celo Titu podobnega, le da

oplešlega Frankensteina z jugoslovansko zastavico, ki mu je skozi glavo poslal elektrošok, je svet nazadnje doživljal le še kot brezračen prostor ali celo akvarij. Sanjal je o umetniških lepotah nekdanjega španskega zlatega veka, o srebrnem svetu in zlatih ornatih, a se je v življenju počutil v kaosu, napolnjenem le z izginjevanjem, iz katerega se je vse bolj vračal nazaj v praset, s slikanjem katerega se je sprva tudi umetniško profiliral.

Kakorkoli je Planinčev ustvarjalni svet kuriozen in prežet z domišljijo, ki je odzvanjala realnost v svetu, je vznemirljiv tudi še danes, ko strašijo po svetu nove in morda ne le nove nevarnosti ter nas nove tehnologije ogrožajo in nam hkrati lajšajo življenje in ko se skuša iz kaosa delati vsaj navidezna urejenost. V njeni navidezni trdnosti pa najbrž vendar ostaja vse breztemeljno in samo razpršeno, kajti resnična trdnost lahko prihaja samo od zgoraj ali samo od znotraj, sama lepota pa je v negotovosti sveta lahko tudi razpršena in labilna. ◀

Liza Novak (12 let)

Kam gre čas

Kam gre čas,
ko dan poteka?
Kaj se zgodi,
ko se leto izteka?
Kdo si ti in kdo sem jaz,
kakšen je sploh najin obraz?

Zakaj ljudje vprašanja imamo?
Zakaj se radi s slavo bahamo?
Kje je moč, ljubezen živa,
kje je Bog, ko sovraštvo biva?
Kaj nevednega je v ljudeh,
saj smo na Zemlji le v gosteh.

Kaj na drugi strani je?
Kaj za temi vrati je?
Morda nov svet
ali pa rešitev za planet.

